

Om seksualbølgen i russisk litteratur anno 1907

Peter Ulf Møller
Københavns Universitet

Den russiske litteraturhistorie har et par årstal hvor et mylder af nye, retningsgivende begivenheder indtraf på én gang. Året 1847 er et af dem. Det markerer den unge realismes gennembrud. Det var det år da Turgenev udgav sin første skitse fra *En jægers dagbog*, da Gončarov debuterede med *En almindelig historie*, da Herzen debuterede som skønlitterær forfatter med ikke mindre end tre værker, heriblandt *Hvem bærer skylden?*, da Družinin debuterede med *Polin'ka Saks*, da Aksakov trykte de førstekapitler af *En familiekronike* — osv. Hvis vi udvider synsfeltet til naboårene, melder sig yderligere den betydningsfulde antologi *Petersborgs fysiologi* fra 1845 samt Dostoevskijs *Arme mennesker* og *Dobbeltgænger* fra 1846. Året 1848 byder på Pisemskijs litterære debut, foruden Belinskijs vigtige "Oversigt over den russiske litteratur i 1847." offentliggjort over to numre af *Sovremennik* (Den Samtidige).¹

1907 er også et særligt årstal i litteraturhistorien. Det var det år da bogmarkedet syntes nærmest oversvømmet med værker der fokuserede på seksualdriften. Det var det år da Arcybaševs novel *Sanin* vakte voldsomt røre. Zinov'eva-Annibal udsendte sin fortælling *Treogtredive vanskabninger* (*Tridcat' tri uroda*), formentlig det første stykke russisk fikti-

¹ A. Stender-Petersen understreger gentagne gange betydningen af året 1847 i sin *Den russiske litteraturs historie*, III, København 1952.

onsprosa der beskrev et lesbisk forhold. Sologubs roman *Den lille dæmon* chokerede læserne ikke blot med sit portræt af verdens værste skolelærer Peredonov, men også med Ljudmilas usædvanlige kærlighed til den kønne skoledreng Saša. Ligeledes i 1907 offentliggjorde Sologub sin to-akter *Kærlighed*, hvor den unge kvindelige hovedperson forkaster sin spidsborgerlige forlovede og kaster sig i armene på en ældre, mere lidenskabelig herre, der muligvis er hendes egen far. Vjačeslav Ivanovs digtsamling det år hed *Ēros*. Anatolij Kamenskij fik trykt sin første samling *Fortællinger*, der bl.a. indeholdt "De fire," en historie om hvordan garderløjtnant Nagurskij overkom at forføre fire kvinder på én togrejse fra Skt. Petersburg til Saratov, heriblandt en præstekone. Og mens vi er ved det religiøse, så var det også det år Rozanov kritiserede kristendommen for at udelukke familieliv, reproduktion, glæde, skønhed og kunst fra sin sfære — i fordraget "Om den allersødeste Jesus," som blev holdt på et af det Religiøst-filosofiske Selskabs møder i Skt. Petersburg. Blandt litterære importvarer fra 1907 kan man eksempelvis nævne *En nøgenmodels dagbog* (*Dnevnik naturščicy*), oversat fra en anonym tysk kilde.

Hvis vi kaster blikket på de nærmeste år, finder vi Kuzmins fortælling *Vinger*, trykt 1906, formentlig det første stykke russisk fiktionsprosa der lovpriser homoseksuel kærlighed. Året 1908 bød på Kuprins fortælling "Søsyge," om en ung kvinde af socialdemokratisk observans som bliver voldtaget to gange om bord på damperen fra Odessa til Jalta. I et tyndt bind prosaskitser med titlen *Sanctus Amor* brugte Nina Petrovskaja en mandlig fortæller i første person til at fortælle om søgen efter sand kærlighed i uægteskabelige forbindelser. Den litterære import i 1908 omfattede den franske forfatter Victor Marguerittes *La Prostituée* (1907), oversat som *Prostitutka*. Året bragte også en artikelsamling af venstreorienterede litteraturkritikere og intellektuelle, som fordømte hele fænomenet under den fælles titel *Litterær*

dekadence (*Literaturnyj raspad*). Det følgende år, 1909, kom andet bind af samlingen, med samme titel, samt første del af Kuprins sociologiske roman *Jama*, som beskriver den regulerede prostitution i Rusland med et bordel i Kiev som typisk eksempel.

Det spørgsmål som skal drøftes i nærværende artikel er, hvordan en sådan seksualbølge kunne opstå i russisk litteratur netop omkring 1907.

Mens 1847 er et glørværdigt årstal der indvarsler den russiske litteraturs kulmination i den store realistiske roman, har året 1907 i almindelighed et dårligt rygte. Den engelske litteraturforsker Avril Pyman taler i sin fremstilling af den russiske symbolismes historie om "den skumle optagethed af det erotiske, der formelig kom på mode" efter 1905, og påpeger at selv visse veletablerede symbolister "forfulgte deres interesse for erotiske temaer langt ud over hvad der tidligere blev anset for tilladeligt, ofte hinsides grænserne for almindelig god smag." De pågældende symbolister tillægges en betydelig del af ansvaret for "en veritabel mode i sex, mystik og gru" i 1907.²

Den officielle sovjetiske indstilling til fænomenet var endnu mindre forsonlig. Sovjetiske lærebøger i russisk litteraturhistorie for højere læreanstalter udstedte klare advarsler til de studerende om at perioden mellem de to revolutioner — den første i 1905 og Oktoberrevolutionen i 1917 — var et intellektuelt minefelt. "Efter 1905-revolutionen forfaldt mange borgerlige forfattere til mystik og erotisme, til at forkynde frafald og forræderi" ... "Alle modernistiske retninger viste den borgerlige kulturs forfald og forrådnelse i imperialismens tidsalder."³ Disse standardformuleringer giver ét klart svar på hvordan det hele opstod.

² Avril Pyman, *A history of Russian Symbolism*, Cambridge 1994, s. 287, 363. Alle oversættelser i artiklen er mine egne.

³ K.M. Novikova, L.V. Ščepilova, *Russkaja literatura XX veka (dooktjabr'skij period)*, Moskva 1966, s. 251, 264.

Førkrigstidens litterære mode i erotiske temaer blev fra officielt sovjetisk hold længe betragtet som et af symptomerne på forfaldet i den borgerlige ideologi og kultur. Det egentlige drama i denne litterære periode var i følge samme opfattelse Gor'kij's kamp for realisme og moral, mod modernisterne og den store skare af opportunistiske levebrødsforfattere. Dette drama mentes at afspejle den dybereliggende klassekamp og den socialistiske revolutions historisk lovmæssige modning. Men da denne forklaring er gennemsyret af politisk ideologi og nært forbundet med spørgsmålet om sovjetstyrets historiske legitimitet, kan den dårligt regnes for et svar (skønt russisk litteraturforskning i mange år var tvunget til at regne den for *svaret*).

Det er værd at notere at den marxistisk-leninistiske forestilling om et borgerligt forfald ligger tæt på den udbredte fin-de-siècle-forestilling om "Entartung" (på russisk vyroždenie) som man hyppigt møder i periodens litteratur. Forfatteren og udgiveren Ippolit Rapgof, der under pseudonymet Graf Amori var en af tidens flittige producenter af kulørt erotisk litteratur, har denne version af begrebet: "90% af hele den intellektuelle del af samfundet er slaver af lidenskab. De er ikke hysterikere — mandlige eller kvindelige — men mennesker med overstimulerede nerver. De minder om drankere, som ikke længere påvirkes af almindelig vodka eller cognac — de søger i deres tilværelse efter ganske særlige pirringer af deres forstyrrede nervesystem, som brændevin med cayennepeber..."⁴

Spørgsmålet er dog stadig: Hvorfor finder vi så meget litterær sex lige omkring 1907? Et glimrende sted at lede efter et bedre svar er den amerikanske historiker Laura Engelsteins bog fra 1992, *The Keys to Happiness. Sex and the Search for Modernity in Fin-de Siècle Russia*. Engelstein betragter den litterære sexbølge som et delproblem inden for den seksuelle frigørelse, der igen anskues som et aspekt af

⁴ Graf Amori, *Raby strasti*, Spb. 1913, s. 8.

den modernisering af russiske samfund som indledtes i den såkaldte reformperiode under Aleksandr II. Engelsteins bog er et sandt overflødhedshorn af interessante oplysninger om den ny lovgivning vedrørende ægteskab, skilsmisse, magtrelationer i familien, kvindens stilling i familie og samfund, prostitution, incest, impotens, uægte børn, barnemord, utroskab, utugt, voldtægt, homoseksualitet og pæderasti. Hun belyser også lægevidenskabens og psykiatriens stade ved århundredskiftet i Rusland med hensyn til kønssygdomme, abort, svangerskabsforebyggelse, mandlig afholdenhed, masturbation, og forskellige teorier vedrørende biologisk determinisme, kriminalistisk psykopatologi og seksuel afvigelse. Endelig giver hun en oversigt over seksualbølgen i såvel avantgardelitteraturen som i den kulørte litteratur. Engelsteins bog er med sit fokus på områder der ignoreres af traditionel politisk historie ikke blot et meget væsentligt bidrag til kønnes historie, men også en velkommen rejsefører til litterære studier i perioden. Den introducerer en række interessante kontekster til den litterære proces og knytter litteraturen sammen med de løbende forandringer af det russiske samfund.

På baggrund af al den information om de personlige sider af Ruslands modernisering kan det imidlertid overraske, at Engelsteins svar til denne artikels spørgsmål til dels er et ekko af den forklaring som gives i den tidligere citerede sovjetiske lærebog. Laura Engelstein skriver: "When the meager political results of the 1905 revolution created widespread disappointment, intellectuals, professionals, and the reading public focused on sexual themes, in compensation for lost civic hopes and as a challenge to the puritanical anti-individualism of the radical left."⁵

Den sidste del af forklaringen — at den erotiske tematik udfordrede en puritansk holdning hos de venstreorienterede

⁵ Laura Engelstein, *The Keys to Happiness. Sex and the Search for Modernity in Fin-de-Siècle Russia*, Ithaca and London, 1992, s. 1.

— har sin rimelighed, selv om et sådant polemisk sigte ikke er tilstrækkeligt til at forklare fænomenet i bredden. Erotisk asketisme og hykleri på den politiske venstrefløj blev direkte tematiseret i f.eks. Kuprins "Søsyge" og Arcybaševs *Sanin*. Men at der skulle være tale om en slags kompensation for bristede politiske forhåbninger virker meget lidt overbevisende. Er der nogen grund til at mennesker specielt interesserer sig for erotik efter at have tabt en politisk kamp? Og hvordan kan en sådan psykologisk mekanisme nogensinde bevises eller blot sandsynliggøres? Er der ikke altid mere elementære grunde til at mennesker interesserer sig for erotik?

Selv uden kompensationsforklaringen er der dog ingen tvivl om, at 1905-revolutionen var stærkt medvirkende til hvad en kritiker har kaldt "badesæsonen" i den russiske litteratur.⁶ Revolutionen i 1905 bragte væsentlige lempelser af censuren til såvel pressen som til bogudgiverne. Disse lempelser blev proklameret i tre på hinanden følgende dekretter fra tsaren (imennye vysočajšie ukazy) af henholdsvis 24. november 1905, 18. marts 1906 og 26. april 1906.⁷ Den erklærede hensigt med dekreterne var at skænke ytringsfrihed (svoboda slova) til befolkningen. De to første dekretter afskaffede de fleste af de hidtil gældende restriktioner for aviser og andre periodica, og den sidste afskaffede den præventive censur på bogudgivelser. Året 1907 blev således det første hele kalenderår under den nye, lempeligere kontrol med det skrevne ord.

Den efter europæisk målestok strenge russiske censur og dens senere lempelse bidrog sandsynligvis i flere henseender til at skabe seksualbølgen. I sammenligning med det tyske og det franske bogmarked synes det russiske at

⁶ A.M. Red'ko, *Literaturno-chudoļestvennye iskanija v konce XIX—načale XX vv.*, Leningrad, 1924, s. 167.

⁷ Den fulde tekst til dekreterne står i D. V. Val'denberg, *Spravočnaja kniga o pečati*, SPb. 1907.

have været underforsynet med kulørt erotisk litteratur og populærvideenskabelige indføringer i seksuallivet, som følge af censorernes indsats gennem årene. Nogle af resultaterne af denne indsats kan bese i fortegnelserne over udenlandske bøger, som Udenrigs-censurkomiteen besigtigede og enten forbød til ind-førsel i Rusland eller tillod på betingelse af overstregning af visse passager.⁸ Et hastigt blik hen over de første sider af listen over tysksprogede bøger, som ikke måtte importeres til Rusland mellem 1871 og 1897, afslører titler som:

Galante Abenteuer eines Husaren-Officiers. Erzählt von einem Kameraden. Budapest. 118 S. in 8.

Galante Abenteuer des Herrn von Mephisto u. Baron von Pfeifenstick unter den Damen der Berliner Demi-Monde, Altona. 80 S. in 12.

Dr. J.F.A. Albrecht. Die Heimlichkeiten und Krankheiten der Frauen. Ein belehrendes Buch für Mütter und Jungfrauen über den ersten Eintritt der Blüte etc. 12 Aufg. Quedlinburg und Leipzig 1888. S. VI+128 in 8.

Dr. I.F. Albrecht. Lehrbuch zur sicheren Heilung aller Geschlechtskrankheiten, oder von der Ansteckung mit Tripper, Schanker oder Syphilis, und den Mitteln, diese Krankheiten selbst zu erkennen und zu heilen. Halberstadt, 1887. VIII+100 S. in 12.

Thomas Mar Ardle. Die Folgen des ehelichen Präventiv-Verkehrs, übersetzt von Dr. med. Stille, Berlin, 1889.

Elsa Asenijeff. Ist das die Liebe? Kleine psychologische Erzählungen und Betrachtungen, Lpz. S. 1 un.+143+1 un. in 8.

Asmodi. Boudoirgeschichten. Heitere Erzählungen. Nach dem Ungarischen. Budapest, 1896. 98 S. in 8.

⁸ Om Udenrigscensurkomiteens virksomhed i tsartiden, se Marianna Tax Choldin, *A Fence around the Empire*, Durham 1985.

Dr. med. Barth. Sexuelle Degeneration. Medizinisch-Etnographische Studie über geschlechtliche Entartung und Verirrungen. Budapest. 30 S in 8.⁹

De første sider af den tilsvarende liste over forbudte fransksprogede bøger omfatter bl.a.:

L'Académie érotique moderne comprenant Le Roman de mon alcôve par un auteur en vogue, Un Eté à la campagne par un academicien en renom, Les Tableaux vivants ou Mes confessions aux pieds de la duchesse par un rédacteur de R.D.D.M. Paris. 79, 127 et VIII-92 p. in 12.

Constant Améro. Le Coq rouge. Aventures de deux petites parisiennes en Russie. Paris. 336 p. in 18.

L'Amour aux colonies. Singularités physiologiques et passionnelles, observées durant trente années de séjour dans les colonies françaises [...] par le docteur Jacobus X..., Paris 1893, VII et 396 p. in 8.

Les Amours de Napoléon III par l'abbé C***, Paris 165 p. in 8.

Les Amours secrètes de Pie IX par un ancien camérier secret du pape. Paris. Livr. 1-15, 120 p. in 4.

Marquis d'Argens. Les Nonnes galantes ou L'Amour embéguiné. Bruxelles 1882. 235 p. in 18.

Olympe Audouard. Les Nuits russes. Paris, 1876. IX-490 p. in 18.

M-me Olympe Audouard. Les Soupers de la princesse Louba D'Askoff. Drame d'amour et de nihilisme. Paris, 1880, 318 p. in 18.¹⁰

Det er altsammen eksempler på bøger som Udenrigscensurkomiteen havde forbudt og således holdt ude fra i hvert fald det legale russiske bogmarked.

Hvad angår russisksprogede bøger inden for denne emnekreds, var censurens hovedfunktion at forhindre dem i at

⁹ *Katalog sočinenij rassmotrennych inostrannoju cenzuroju 1871-1897*, SPb. 1897, pp. 696-713.

¹⁰ *Ibid.*, s. 1-14.

blive trykt. Efter loven var visse bøger imidlertid fritaget for præventiv censur og måtte, hvis det skønnedes nødvendigt, forbydes, beslaglægges og destrueres efter at de var blevet trykt. En næsten komplet liste over russisksprogede bøger som blev forbudt og destrueret mellem 1874 og 1904 omfatter, inden for denne artikels emneområde, følgende bøger, som overvejende er oversættelser:

Goldberg. Ljubovnye strasti i nraavstvennye nedugi [Erotiske lidenskaber og moralske lidelser].

Dju-Kir. Bolotnye lilii. Kniga o ženščinach ne dlja ženščin [Sumpliljer. En bog om kvinder, ikke for kvinder]. SPb. 1904.

Krafft-Ebing. Polovaja psihopatija [Seksualpsykopati]. Askarchanovs forlag, SPb. 1903.

D. Lobanov. Nauka o ljubvi [Videnskaben om kærlighed]. SPb. 1875.

D. Lobanov. Filosofija ljubvi [Kærlighedens filosofi]. I to dele. SPb. 1886.

P.N. Makeev, S.M. Chariton. Ženščiny-grešnicy. Kartiny, očerki i rasskazy iz bytovoij, obščestvennoj, publičnoij i domašnej žizni krasavic [Syndefulde kvinder. Billeder, skitser og fortællinger fra smukke kvinders almindelige, sociale, offentlige og hjemlige tilværelse]. M. 1882.

P. Mantegazza. Gigiena ljubvi [Kærlighedens hygiejne]. Oversat fra fransk. M. 1888.

P. Mantegazza, Gigiena ljubvi [Kærlighedens hygiejne]. Oversat af A.A. Anisimov. Spb. 1891.

A. Martino. Onanizm, safizm i sodomija u ženščin [Onani, lesbisk kærlighed og sodomi blandt kvinder]. Oversat fra fransk af I.V. Žarnovskij. Nižnij-Novgorod. 1884.

M. Pargamin. Polovaja žizn' i analiz sredstv, spsobstvujuščich začatiju. Obščedostupnoe izloženie [Seksuallivet og en analyse af svangerskabsfremmende midler]. Kiev 1890.

V poiskach ženskoj ljubvi [På jagt efter kvindelig kærlighed]. 100 fortællinger. Guy de Maupassant, É. Zola, P. Bourget o.a. M. 1892.¹¹

Det virker ret sandsynligt at de censurmæssige restriktioner har opbygget en længsel og en efterspørgsel efter den slags forbuden frugt. Da restriktionerne omsider blev ophævet, var der allerede et utålmodigt ventende marked. Den relative knaphed på kulørt erotisk litteratur før censurreformerne i 1905-06 bekræftes måske indirekte af at Jeffrey Brooks i sin undersøgelse af den folkelige læsning i Rusland ikke har "erotik" — eller bare "romantik" — blandt de fire hovedtemaer som han udskiller og kommenterer hver for sig.¹²

Nogle tal som forlæggeren F.V. Êttinger anførte på den første alrussiske forlægger-og boghandlerkongres i juli 1909, giver os et vist indtryk af det ny bogmarked som det så ud efter censurreformerne. Êttinger giver en oversigt over oversatte bøger offentliggjort i Rusland i 1908. Af de ca. 1700 oversatte bøger det pågældende år faldt de 624 — over en tredjedel — i kategorien "detektivhistorier." På andenpladsen kom hvad han kaldte "seksualspørgsmålet" (polovoj vospros):

Dernæst må man pege på seksualspørgsmålet, eller den gren af seksualspørgsmålet som er uden videnskabelig betydning og ikke har ret meget at gøre med psykologi, lægevidenskab og filosofi, men som i stedet forfølger et fuldstændig klart mål, der er ubetinget skadeligt for folkeoplysningen og særlig forbryderisk over for ungdommen. Den slags litteratur optager med alle sine forgreninger en betydelig plads på bogmarkedet.

¹¹ M.K. Lemke, "Rasporjaženija komiteta ministrov ob uničtoženii proizvedenij pečati za 1872-1904 gody," *Vestnik prava*, 1905, 4, pp. 124-134.

¹² Jeffrey Brooks, *When Russia Learned to Read. Literacy and Popular Literature, 1861-1917*, Princeton, N.J., 1985.

Af 185-220 oversatte bøger inden for filosofi, psykologi og sociologi falder således 55 bøger inden for seksualspørgsmålet, og ud af disse er der næppe mere end 5 bøger som fortjener alvorlig opmærksomhed.

Ser vi på skønlitteraturen, så finder vi blandt 250-270 oversatte bøger kun 100 der er seriøse; den øvrige del falder også ind under seksuallitteratur i stil med Sacher-Masoch og Marquis de Sade, eller under værker af typen "I nydelsernes malstrøm," "En chaiselongs optegnelser," "En prostituerets dagbog," "Evas dagbog" o.s.v. — bøger der ikke har nogen seriøs betydning for læseren.

Lad os tage de enkelte videnskabsgrene som f.eks. medicin. Ud af 65-75 oversatte bøger finder man ikke mere end 20-25 seriøse. Alle de øvrige tilhører enten seksuallitteraturen eller den kategori af bøger der tjener til reklame for alskens lægemidler.¹³

Dekreterne om ytringsfrihed betød ikke noget helt definitivt farvel til censuren. Myndighederne reserverede sig stadig mulighed for at beslaglægge en publikation umiddelbart efter dens udgivelse, at rejse sigtelse mod udgiveren og tilbageholde oplaget indtil en dommer havde truffet afgørelse om den pågældende publikations lovlighed. Men da retssager var både kostbare og tidskrævende, var myndighederne nødt til at begrænse deres antal. Og når der skulle prioriteres, synes de politiske publikationer almindeligvis at have været mere bekæmpelsesværdige end de erotiske. Der findes ganske vist enkelte eksempler på erotiske udgivelser som blev beslaglagt og destrueret efter Tsarens proklamation af ytringsfrihed. Nogle af disse "ofre" var:

Al'ga. V poiskach oščuščenij. Dnevnik prazdnoj ženščiny [På jagt efter sanseindtryk. En lediggående kvindes dagbog]. Spb. 1910.

¹³ *Trudy pervogo vserossijskogo s"ezda izdatelej i knigoprodavcev 30 ijunja-5 ijulja 1909 goda, SPb. 1909, s. 158-159.*

Barkov. Nevinnaja devuška v cepjach nasilija [En uskyldig pige i voldens lænker]. Moskva 1913.

Bezumnoe noči Pariža [Afsindige nætter i Paris]. Spb. 1907.

Dr. Bekov, Izvraščennaja polovaja žizn'. Žestokosti polovogo čuvstva [Det perverterede seksualliv. Seksualfølelsens grusomheder]. Spb. 1908.

A. Berend. Memuary massażistki [En massøses erindringer]. Warszawa, u.aa.

Don-Bocar. Belaja rabynja, geroinja Tverskoj bul'vari [Den hvide slavinde, Tverskaja-boulevardens heltinde]. Moskva 1909.

Don-Bocar. Pervaja noč' novobračnych [De nygiftes første nat]. Moskva 1909.

Gordon. Tajny divana. Sensacionnyj roman [Divanens hemmeligheder. En sensationel roman]. Moskva u.aa.

Kušetka. Pikantnyj-jumorističeskij sbornik [Chaiselongen. En pikant og humoristisk antologi]. Spb. u.aa.¹⁴

Pravila Fallusa. Kak dostigajut veličajšego blazenstva v supruzestve [Fallus' regler. Hvordan man oppnaar den største lykke i ægteskabet], u.b., u.aa.

Men i det store hele havde censurmyndighederne i perioden efter de nye dekreter rigeligt at gøre med at holde uønskede politiske skriverier fra døren. Seksuallitteraturen, hvad enten den var skønlitterær eller populærvidenskabelig, fik om ikke frit slag, så i hvert fald en meget iøjnefaldende udvidelse af sit tøjreslag.

Ændringerne i censurreglerne er altså én side af forklaringen på seksualbølgen i 1907. Det er en forholdsvis håndgribelig og formentlig også væsentlig del af forklaringen, men det er naturligvis ikke hele forklaringen. Hele forklaringen har denne artikel under ingen omstændigheder ambitioner om at kunne give. Men i tilgift

¹⁴ Alfavitnyj ukazatel' knigam i brošjoram, [...] arest na kotorye utveržden sudebnymi ustanovlenijami po 1-e janvarja 1913 g. Uden sted, 1913.

til de juridiske rammer vil jeg gerne kort henlede opmærksomheden på litteraturens egen indre udvikling i behandlingen af seksualspørgsmålet. Det er indlysende at der i den litterære proces i Rusland var foregået en udvikling på dette temafelt, som gjorde at forfatterne havde noget at bruge den nye frihed til, da den kom, og at forklaringen på seksualbølgen dermed også har en egentlig litteraturhistorisk side.

Professionelle kritikere og menige læsere gav omkring 1907 ofte udtryk for, at de følte der foregik noget helt usædvanligt og bekymrende inden for litteraturen og kønsmoralen. Det var undtagelsen, når nogen — som f.eks. kritikeren P. Dmitriev — forsøgte at se roligt og nøgternt på seksualbølgen. I sin anmeldelse af Arcybaševs *Sanin*, det mest berygtede værk i boghøsten fra 1907, nægtede han at se noget grundlæggende nyt i selve tematikken: "I alt det bedste som ordkunstens russiske mestre har frembragt, har seksuelle spørgsmål altid indtaget den mest fremtrædende plads [...] og både kvinde og mand har fra tidernes morgen vidst, at der under dækket af deres klæder ikke fandtes andet end den levende nøgne krop."¹⁵

I en vis forstand har han naturligvis ret. Litteratur handler mest om kærlighed. Seksualdriften som Sanin så åbent demonstrerede gennem sine ytringer i ord og gerning, har aldrig rigtig været nogen hemmelighed i litteraturen. Men hvorfor virkede seksualbølgen da så chokerende? Fordi litteratur — også i behandlingen af sit evige tema — er et produkt af historien. Forfattere laver og meddeler modeller af menneskers liv, og litterære værker kan læses og studeres for deres fremstilling af mænd og kvinder — hver for sig, men ikke mindst sammen — i forskellige perioder, kulturer og sociale grupper. Når forfatterne laver deres modeller af livet, forholder de sig til litterære og andre konventioner,

¹⁵ P. Dmitriev, "Žurnal'noe obozrenie," *Obrazovanie*, 1907, 11, III otd., s. 124.

inklusive gældende tabuforestillinger, og kommer dermed til at spille en aktiv rolle i udbredelsen af bestemte mønstre for forholdet mellem kønnene, snart til støtte for det eksisterende, snart som fortalere for forandring. Seksualbølgen i 1907 bør ses på baggrund af den tids forestillinger om hvad der var normalt og hvad der var nyt, hvad der kunne forventes og hvad der overraskede og chokerede. I praksis kan denne proces lettest studeres ved at fokusere på en bestemt kategori af litterære værker, som har en meget kompakt og fokuseret receptionshistorie.

Meget groft sagt findes der tre kategorier af litteratur. Nogle værker er mestre i overlevelse og kan læses af den ene generation efter den anden. Skønt deres forfattere ligesom vi andre er dødelige og på en eller anden måde må være produkter af deres tid og sted, synes det ikke at begrænse disse værkers virkning. De er rullende snebolde af kulturhistorie, der vokser med nye lag af mening på deres vej ned gennem århundrederne. Udforskningen af hver af disse snebolde kan beskæftige en hel hær af lærde. I det perspektiv er det måske heldigt, at den anden kategori af litteratur, som er langt den største, slet ikke har nogen receptionshistorie. Det er værker som måske nok efterlader oplysninger om at de er blevet trykt og solgt i en bestemt mængde, men derimod ikke noget vidnesbyrd om hvordan de er blevet opfattet, eller for den sags skyld om de nogensinde er blevet læst.

Mellem disse to litterære kategorier, de store snebolde og de øjeblikkeligt smeltende snefnug, er der endnu én, der synes at være den som enklest og mest direkte kan forstås historisk. Det drejer sig om de litterære værker som fremkalder heftige, engagerede læserreaktioner så snart de udkommer, men som i øvrigt hurtigt glemmes. Det kan være højaktuelle og stærkt roste succesbøger, som man straks må læse, eller skandaler, hvis afskyelighed man må forvise sig om ved selvsyn, eller begge dele, hvilket ofte er tilfældet.

Nogle af disse værker får en plads i historien mere som *begivenhed* end som egentlig ordkunst. Når de en tid har lagt beslag på publikums interesse, begynder de at virke forældede, og efter et stykke tid undrer de fleste sig over at de nogensinde kunne skabe så meget røre. Når de læses i dag, vil de ofte synes alt for prægede af deres egen tids særlige forhold. Men netop af den grund, og fordi disse værkers reception på et præcist tidspunkt ofte er særdeles veldokumenteret, frembyder de et særlig interessant materiale for en historisk betragtning. Det er sandsynligt at de har været tidsindstillede udfordringer til etablerede forestillinger. Og da litteraturens hovedtema nu engang er som det er, drejer det røre de vakte sig ofte om forholdet mellem kønnene.

Flere af de værker af årgang 1847 der betegnede en ny litterær retning, var også fortalere for ændrede spilleregler og rollemønstre i forholdet mellem kvinde og mand. I den baggrund af russisk litteraturhistorie som er relevant for forståelsen af seksualbølgen i 1907, indgår utvivlsomt Družinins, Herzens og Gončarovs tidlige værker. Endnu sikrere indgår Cernyševskijs *Hvad skal man gøre?* Disse værker og flere endnu, som ligger op til tres år forud for "badesæsonen," kan med rimelighed betragtes som vigtige led i den russiske litteraturs medvirken til at forme forholdet mellem kønnene, gennem tiltrækkende eller frastødende modeller af livets personlige gang.

Men dette er den temmelig lange version af den litterære baggrund for 1907. Et kortere og mere direkte tilløb inden for den russiske litteraturhistorie behøver ikke gå længere tilbage end til 1889. For som Laura Engelstein udtrykker det: "If there was a moment when the sexual relations first became a selfconsciously defined cultural issue, it was in 1889, when the manuscript of Leo Tolstoy's provocative novella *The Kreutzer Sonata* — which condemned sexual passion even within marriage as corrupt

and degrading — began to circulate among the cultivated elite."¹⁶

Som jeg tidligere har vist mere udførligt, er det paradoksalt men alligevel ikke helt ulogisk, at den nye åbenhed om seksualitet blev sat i gang af Tolstojs radikalt asketisk forsøg på køns moralsk genoprustning.¹⁷ Den videre handlingsgang i det seksuelle temas russiske litteraturhistorie synes nemlig at være, at de tidlige symbolister, med Merežkovskij, Gippius og Rozanov som de mest engagerede debattører, begyndte en først temmelig eksklusiv protestbevægelse mod den blodfattige arv af kristen moral som havde drevet glæden og skønheden ud af livet og fået mennesket til at betragte sin egen krop med væmmelse. Tolstojs appel om kyskhed, også inden for ægteskabet, og hans nej til at ægteskabet skulle være en kristen institution, faldt sammen med en bredere opmærksomhed omkring de medicinske, sociale og moralske problemer der ledsagede seksualiteten. Begge dele syntes at understrege nødvendigheden af at tøjle den mandlige kønsdrift, især blandt unge, ugifte mænd. Lignende synspunkter udtrykte Bjørnstjerne Bjørnson, hvis tanker om køns moralen blev diskuteret med stor lidenskab i Skandinavien i 1880'erne. Inden for avantgardens eksklusive verden fortsatte diskussionerne om kærligheden og dens mening, dens forhold til kristendommen og andre metafysiske perspektiver. De blev en del af også den sene symbolismes ideologi, og ideerne blev afprøvet i praksis af symbolisterne selv.¹⁸ Moralisme og avantgardens seksuelt farvede æsteticisme eksisterede side om side i 1890'ernes litterære

¹⁶ Engelstein, Op. cit., p. 218.

¹⁷ Se nærmere i P.U. Møller, *Postlude to the Kreutzer Sonata. Tolstoj and the debate on sexual morality in Russian literature in the 1890's*, Leiden 1988.

¹⁸ Cf. Olga Matich, "The Symbolist Meaning of Love: Theory and Practice," in: Irina Paperno and Joan Delaney Grossman, *Creating Life. The Aesthetic Utopia of Russian Modernism*, Stanford 1994.

proces, og avantgardens holdninger vandt gradvis bredere forståelse og tilslutning.

For overskuelighedens skyld har jeg tidligere foreslået en opdeling af seksualspørgsmålets russiske litteraturhistorie omkring århundredskiftet i tre faser: 1890'erne, tiden fra århundredskiftet til revolutionen og endelig sovjetepokens første tiår. I den forbindelse beskrev jeg den første fase som domineret af Kreutzersonatedebatten men efterhånden også præget af symbolisternes optræden som fortalere for erotisk frigørelse, mens den anden fase er præget af at den erotiske frigørelse slår bredere igennem i litteraturen.¹⁹ Jeg mener fortsat, at det er både muligt og meningsfyldt at dele den førrevolutionære litterære seksualdebat i to faser, som er karakteriseret ved forskelle i vægtningen af seksualspørgsmålets forskellige aspekter og i grænserne for det tilladelige. Jeg mener også at fasernes karakteristiske træk træder mest anskueligt frem i forbindelse med udgivelsen af særlig provokerende værker, fra *Kreutzersonaten* over Leonid Andreevs fortællinger "Afgrunden" (Bezdna) og "I taagen" (V tumane) fra 1902 til Arcybaševs roman *Sanin*. Historisk set er den slags bogbegivenheder, som allerede påpeget, meget informative.

Men i modsætning til tidligere ville jeg sætte den anden fases begyndelse til netop 1907, som var det år da den

¹⁹ P.U. Møller, *Op.cit.*, pp. XIII-XIV. - Catriona Kelly skriver i sin bog *A History of Women's Writing 1820-1992*, Oxford 1994, at jeg sætter grænsen mellem første og anden fase til 1895. På dette grundlag understreger hun, at "the new eroticism by no means put paid to Russian culture's earlier asceticism" og at "many of the proponents of 'sexual liberation,' notably Vasily Rozanov, continued to justify their pronouncements in religio-mystical terms [...] well after 1895" (s. 127). Bortset fra at årstallet 1895 beror på en fejl læsning af min tekst (det skulle være 1900), er jeg helt enig med Kelly i, at den litterære seksualdebats faser ikke bestod i at ét synspunkt fuldstændig afløste et andet. Hver fase havde en pluralitet af synspunkter angående seksualspørgsmålet. Faserne må karakteriseres i forhold til hinanden ved sammenligning af deres samlede repertoire af synspunkter, med særligt henblik på nyttilkomne tanker og på de enkelte synspunkters relative vægt.

snævre avantgarde tydeligt mistede sit monopol på erotisk frigjorthed. Seksualiteten slog igennem som tema i den litteratur der blev læst af et bredere publikum. Diskussionen i 1902-03 om Andreevs to fortællinger afspejler en mellemtilstand, men hører alligevel mere hjemme i den første fase end i den anden.²⁰ Andreev måtte — og kunne stadig — forsvare sine chokerende tabuoverskridelser ud fra traditionelle moralske værdier. Det litteraturhistoriske år 1907 har derimod fået sit dårlige ry ved netop at bryde med den russiske litteraturs traditionelle samfundsmæssige og moralske engagement. Men det moralske forfald i litteraturen er stærkt overdrevet. Mange af den anden fases forfattere var behjertede fortalere for en ny slags sundhed. Personlighedens frigørelse fra forkrøblende restriktioner og fordomme var et tema som forenede *Sanin* med værker af Kuzmin, Zinov'eva-Annibal, Vjačeslav Ivanov, Rozanov og Sologub. Det bør ikke glemmes at 1907 var begyndelsen til en kort periode med en usædvanlig grad af ytringsfrihed og seksuel tolerance i Rusland.

²⁰ Min artikel om denne debat, "Belles-lettres with a Touch of Filth.' On the Contemporary Reception of Leonid Andreev's Stories, 'The Abyss' and 'In the Fog,'" er under udgivelse i L. Edmondson (ed) *Gender in Russian History and Culture, 1800-1990*, Houndmills: Macmillan Press Ltd.